

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการบำรุงรักษา
และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาย่านปรีดไถ

ดร. ภูมิ มูลศิลป์*

กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นต่างๆ เริ่มเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นนับแต่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งแม้จะถูกลบเลิกไปแล้ว แต่แนวคิดดังกล่าวยังปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันในส่วนที่ 12 เรื่องสิทธิชุมชน โดยมาตรา 66 ได้บัญญัติให้ “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

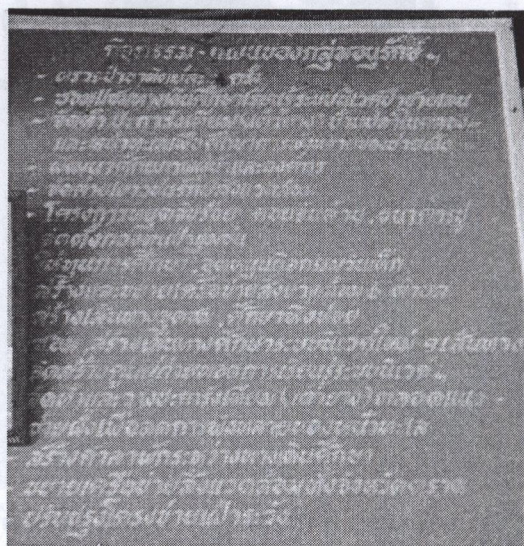
นอกจากนี้ ในหมวด 14 เรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่นมาตรา 290 ยังได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ ในกฎหมายดังกล่าวต้องให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งบทความนี้จะได้กล่าวถึงสิ่งที่ผู้เขียนได้พบจากการลงพื้นที่ในการทำวิจัย ณ ชุมชนบ้านปรีดไถเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชน

* หัวหน้าสาขานิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ภาควิชาภาษาอังกฤษ)

ดังนั้น จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดในขึ้นมาในปี พ.ศ. 2541 โดยสมาชิกทุกครัวเรือนจะมีส่วนร่วมในการตั้งกฎเกณฑ์ เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน รวมทั้งฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่ถูกทำลายลงไป สำหรับส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีอาทิเช่น

- ตรวจป่าอาทิตย์ละ 2 ครั้ง
- ซ่อมแซมทางเดินศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศน์ป่าชายเลน
- พัฒนาศักยภาพผู้นำและองค์กร
- จัดค่ายเยาวชนรักษ์สิ่งแวดล้อม
- ปรับปรุงโครงข่ายฝายระวัง
- โครงการหยุดจับรื้อย คอยจับล่า
- ธนาคารปู
- จัดตั้งกองทุนป่าชุมชน สร้างและขยายเครือข่ายสิ่งแวดล้อม
- ให้ทุนการศึกษา อุดหนุนกิจกรรมวันเด็ก สร้างศาลาพักระหว่างทางเดินศึกษา
- จัดทำและวางปะการังเทียมตลอดแนวชายฝั่งเพื่อลดการพังทลายของหน้าทะเล

กิจกรรม-แผนของกลุ่มอนุรักษ์ฯ

การบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในประเด็นการจัดการและการบำรุงรักษาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนนั้น พี่อำพร แพทย์ศาสตร์ นายก อบต. ห้วยน้ำขาว และประธานกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนได้เล่าให้ฟังว่า “จากป่าที่เคยเสื่อมโทรมเนื่องจากการที่กลุ่มทุนได้รับสัมปทานจากภาครัฐได้ตัดวงใช้ผลประโยชน์อย่างเต็มที่และการลักลอบทำนาเกลือ โดยกีดกันชาวบ้านในพื้นที่มิให้เข้ามาใช้พื้นที่ซึ่งเคยเป็นแหล่งพึ่งพิง กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ฟื้นฟูจนป่ากลับมา มีสภาพ 80% อันส่งผลให้สัตว์น้ำมีปริมาณเพิ่มขึ้นมากอีกครั้งหนึ่ง”

จากการศึกษาพบว่า ป่าชายเลนของบ้านเปร็ดโนที่มีพื้นที่ประมาณ 12,000 ไร่ สามารถดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ถึง 1,200 ตัน โดยหากคำนวณจากจำนวนประชากร 591 คน จะเห็นได้ว่า ชาวเปร็ดโน สามารถดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์กลับได้ถึง 2 ตัน ต่อคน ต่อปี¹

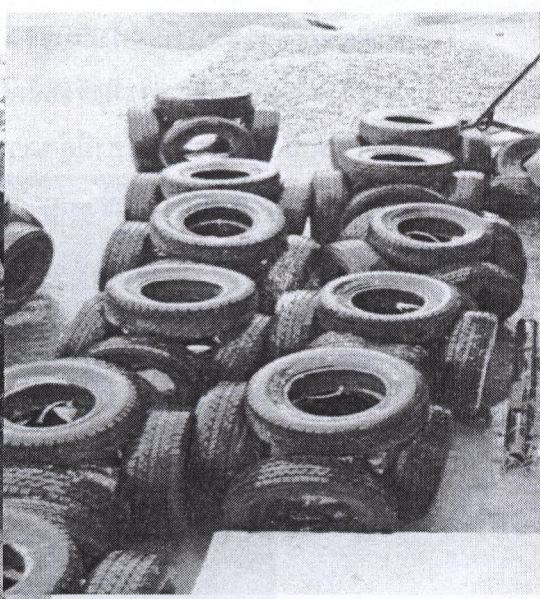
สำหรับการจัดการกับปัญหาคลื่นที่รุนแรงกัดเซาะชายฝั่งเป็นระยะทางยาวกว่า 10 กิโลเมตรนั้น ได้มีการใช้ “เต่ายาง” ซึ่งทำมาจากยางรถยนต์ จำนวน 6 เส้นมัดไว้ด้วยกัน และเทปูนในเส้นฐานเพื่อถ่วงน้ำหนัก นำไปทิ้งไว้เป็นรูปสลับฟันปลา ซึ่งแนวเต่ายาง

¹ ข้อมูลจากสถาบันธรรมชาติเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

ดังกล่าวสามารถชะลอความรุนแรงของคลื่นที่ซัดเข้ามาได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากมีไม้ป่าแสมงอกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในแนวก่ดเขาเดิม

กรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ

“เต้ายาง” ภูมิปัญญาชาวบ้าน

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว สมาชิกชุมชนบ้านเปร็ดในยังมีข้อตกลงของชุมชนต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

กรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยที่ศุภกิจ หวังน้ำ เล่าให้ฟังว่า “ข้อตกลงประการสำคัญของชุมชนบ้านเปร็ดในคือ การให้พื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ของการหาเลี้ยงชีพเป็นหลัก โดยให้การท่องเที่ยวที่มีความสำคัญรองลงมา เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถทำให้ชาวบ้านดำรงชีพอยู่ได้ ใคร ไม่มีกิน ไม่มีเงิน ไม่มีค่าเทอมลูก หากขยันที่จะเข้าไปทำมาหากิน ก็จะสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ทั้งนี้ ต้องไม่ขัดต่อข้อตกลงของกลุ่ม แต่ถ้าชาวบ้านให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว ผลประโยชน์ที่ตามมาอาจจะทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของเราเปลี่ยนไป”

อย่างไรก็ตาม ได้มีการจัดตั้งศูนย์ท่องเที่ยวเชิงเกษตรขึ้นในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ ประชาชนทั่วไปโดยมีการจัดทำทางเดินศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศน์ป่าชายเลน รวมถึงมีโครงการจัดค่ายเยาวชนรักษ์สิ่งแวดล้อม อันถือเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางด้านวิชาการ

สิ่งที่น่าสนใจภายในศูนย์ท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้แก่ โครงกระดูกปลาวาฬเกลบ (Balaenopterinae) ที่มีขนาดยาวกว่า 12 เมตร ถูกพบซากที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน หลังชาวบ้านได้แจ้งไปยังประมงจังหวัดตราดและได้รับคำตอบว่าประมงจังหวัดไม่สามารถทำอะไรได้เนื่องจากขาดเครื่องมือ ชาวบ้านจึงได้ชำแหละซากปลาว่าฬดังกล่าวและเก็บรักษาโครงกระดูกไว้เพื่อการศึกษาต่อไป

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านเปร็ดในยังได้จัดให้มีโครงการโฮมสเตย์ (home stay) ซึ่งผู้ที่มาท่องเที่ยวในเชิงเกษตรจะได้มีโอกาสในการพักที่บ้านของสมาชิกในชุมชนเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปร็ดใน โดยสมาชิกในชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกันที่จะหมุนเวียนครัวเรือนที่จะไปพักแรม และหักรายได้ 10% เพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป ทั้งนี้ เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และการพนันเป็นสิ่งต้องห้ามอย่างเด็ดขาดในชุมชน

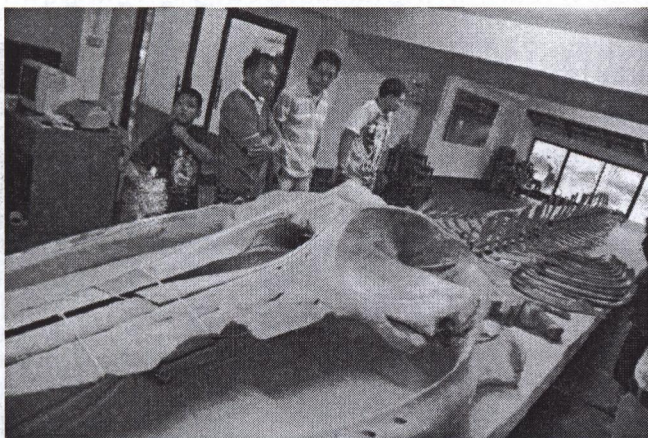

บริเวณศูนย์ท่องเที่ยวเชิงเกษตร

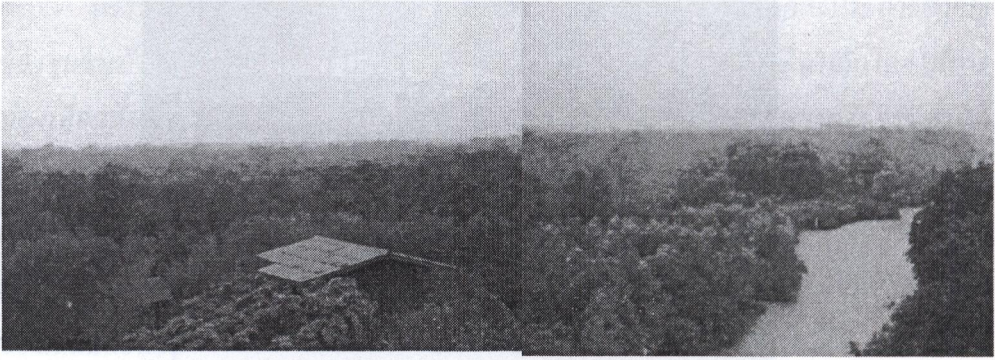

บรรยากาศโฮมสเตย์ ณ ชุมชนบ้านเปร็ดใน

ประเด็นต่อมาคือการใช้ทรัพยากรไม้ในป่าชายเลน ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้อนุญาต
ในกรณีเดียวที่จะตัดไม้ไปใช้ประโยชน์ได้คือ การตัดไม้เพื่อการนำไปสร้างที่อยู่อาศัย
นอกเหนือจากสาเหตุนี้แล้ว ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ไม่ยินยอมอย่างเด็ดขาด

ซากปลาวาฬเกยตล

ความสมบูรณ์ของผืนป่าชายเลน

จากข้อตกลงร่วมกันดังกล่าว ทำให้ป่าชายเลนของชุมชนบ้านเปร็ดในที่เคยเสื่อมโทรมได้พลิกฟื้นกลับมาเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีสัตว์น้ำเพิ่มปริมาณขึ้นเป็นอย่างมาก และพื้นที่ป่าชายเลนได้กลายเป็นแหล่งทำกินที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชน

สรุป

ความพยายามของสมาชิกชุมชนบ้านเปร็ดในที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจากท้องถิ่นนั้นมีมาก่อนที่บทบาทยุติของรัฐธรรมนูญจะให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน การถอดบทเรียนในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ถึงจะมีบทบาทยุติที่สวดยหรือย่างไรในรัฐธรรมนูญแต่ถ้าภาครัฐไม่ได้ให้ความสนใจอย่างจริงจัง ปลอ่ยให้กลุ่มทุนเข้ามาตัดดวงผลประโยชน์ในพื้นที่ชุมชนต่างๆ หรือในทางกลับกัน สมาชิกในชุมชนไม่ค่อยเฝ้าระวังและรักษาสิทธิของชุมชน เมื่อนั้น ความเสียหายที่เกิดขึ้นอาจจะสาบเกินเยียวยา แต่ถ้าสมาชิกร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังและจริงใจ เฉกเช่นสมาชิกในชุมชนบ้านเปร็ดในแล้ว ถึงแม้จะไม่มืบทบาทยุติแห่งกฎหมายที่มีถ้อยคำสวดยหรื แต่สมาชิกในชุมชนก็คงสามารถรักษาวิถีชีวิตของชุมชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ตามแบบที่ตนเองต้องการได้....